

УДК 94 (477.83/.86)“18/19 : 323.12 (= 411.16”)

СТАВЛЕННЯ МОСКВОФІЛІВ ДО ЄВРЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ГАЛИЧИНИ НА ЗЛАМІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ (За матеріалами москвофільської преси)

Назар ВАСЬКІВ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

На зламі ХІХ–ХХ ст. єврейське питання займало важливе місце у програмах та діяльності політичних партій Галичини. Особливу увагу на нього звертали лідери галицьких москвофілів. З-поміж усіх українських політичних партій найбільш напружені відносини з євреями були в “Русской народной партии”. Однією з причин їхнього непорозуміння була політична орієнтація москвофілів на царську Росію. Зважаючи на поширення європейського і російського антисемітизму наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., галицькі москвофіли відкинули можливість українсько-єврейської співпраці.

Ключові слова: єврейське питання, євреї, Галичина, москвофіли, українсько-єврейські відносини.

Важливим сегментом суспільно-політичного життя Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. були відносини між галицькими українцями москвофільської орієнтації та євреями*. Москвофіли переважали в українському громадському житті впродовж 60–90-х років ХІХ ст. Під їхнім контролем перебувало політичне товариство “Руська Рада”, а також національно-культурні інституції галицьких українців – Ставропігійський інститут, Народний дім у Львові, Галицько-руська матиця. Їм також належали численні періодичні видання, а саме: “Слово”, “Руская рада”, “Наука”, “Проломъ”, “Новый проломъ”, “Червоная Русь”, “Галицкая Русь”, “Галичанинъ”, “Прикарпатская Русь”, “Русское Слово”, “Голосъ Народа”. У 1900 р. москвофіли створили “Русскую народную партию” (далі – РНП). Її керівним органом став “Народный совет”, до складу якого входило вісім осіб, а саме: Богдан Дідицький, Лев Павенцький, Іван Давидович, Василь Давидяк, Володимир Дудикевич, Кирило Черлунчакевич, Осип Марков, Осип Мончаловський. На думку деяких дослідників, РНП була “[...] чимсь проміжним між політичним товариством ХІХ ст. і сучасною партією”¹.

* У москвофільській пресі, для означення юдеїв, паралельно вживались терміни “єврей” та “жид”. При цьому, використання останнього для зазначеного періоду не мало зневажливого характеру.

¹ Аркуша О. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд / Олена Аркуша, Мар’ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 34. Львів, 1999. С. 252.

Пожвавленню діяльності москвофілів у Галичині сприяла підтримка партії з боку офіційної Росії. 15 грудня 1902 р. у Петербурзі створено “Галицко-русское благотворительное общество” під керівництвом графа Володимира Бобринського, яке стало важливим засобом впливу на австрійські справи². Однак до 1911 р. діяльність москвофільських організацій була поза увагою російських дипломатів і спецслужб, оскільки пряме втручання могло загострити відносини між Росією та Австро-Угорщиною³.

Упродовж 1908–1909 рр. відбувся розкол у рамках РНП та інших інституцій на “старокурсників” та “новокурсників”. Приводом стали заяви В. Давидяка та М. Короля, які спростували закиди щодо фінансування москвофілів Росією, а також заявили про лояльне ставлення до Австрії. Поряд із цим 24 жовтня 1908 р. з трибуни сейму М. Король заявив, що “[...] *почуває себе малорусом, значить, русином, а ніколи не був і не буде росіянином чи москалем, бо любить свою мову, дорожить нею та признає, що тільки рідною мовою можна наш нарід освідчувати, що він брідиться людьми, які за російські рублі стоять на службі чужої держави [...]*”⁴.

“Старокурсники”, до яких належали М. Король, В. Давидяк, І. Глібовицький, В. Кирилович, закликали не поривати з народною мовою і наголошували на своїй “малоруськості”. “Новокурсники” на чолі з Володимиром Дудикевичем і Дмитром Марковим орієнтувались на православну Росію і заперечували право українців на окремішній національний розвиток⁵. 2 лютого 1909 р. на з’їзді “мужів довір’я” РНП у Львові прихильники радикального русофільства обрали головою партії В. Дудикевича⁶. До складу “Народного Совету” увійшли Д. Марков, М. Глушкевич, Р. Алексеевич, В. Ніжинський, Л. Мащак, Т. Качмарчук. Водночас, “старокурсники” М. Король, М. Глібовицький, В. Давидяк, І. Костецький, Л. Павенцький, І. Добрянський вирішили створити окрему партію на консервативних засадах і 6 грудня 1909 р. уклали статут політичного союзу “Галицько-Руська Рада”. “Старокурсники” зберегли за собою часопис “Галичанин” і тижневик “Русское Слово”, натомість “новокурсники” з 1909 р.

² Москвофільство: документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та добірка документів Олексія Сухого; за заг. ред. С. А. Макаруча; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2001. С. 51–52.

³ Клопова М. Российские дипломаты о восточнославянских землях Австро-Венгрии в конце XIX – в начале XX вв / М. Клопова // Четвертый міжнародний конгрес українців: доп. та повід. Історія (Одеса. 26–29 серпня 1999 р.). Ч. 1.: Від найдавніших часів до початку XX ст. Одеса–Київ–Львів, 1999. С. 303.

⁴ Андрусяк М. Нариси з історії галицького москвофільства (з портретами москвофільських діячів). Львів, 1935. С. 51.

⁵ Москвофільство: Документи і матеріали... С. 54.

⁶ Уська У. Політичне розмежування в русофільському русі Галичини у 1908–1914 рр. / Уляна Уська // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вип. 12. Дрогобич, 2003. С. 159.

почали видавати газету “Прикарпатская Русь” і тижневик “Голось Народа”⁷. Незважаючи на протистояння, обидва угруповання співіснували в усіх русофільських інституціях.

Діяльність РНП О. Мончаловський охарактеризував наступним чином: “[...] руська партія в Галичині бореться проти українофільства виключно в інтересах галицько-руського населення, так як на її глибоке переконання літературне українофільство, з’єднане з політичним, може послабити і справді послаблює його базову силу у вигляді полонізму і латинської пропаганди”⁸. Поряд із цим він висловив переконання, що РНП виступає “[...] у політичному відношенні за нерозривний зв’язок австро-руського народу з Австро-Угорщиною та її Династією”, а також за взаємодію та розвиток у тісному зв’язку з “русским народом”⁹.

Водночас, РНП декларувала “[...] національну і культурну єдність усього руського народу [...]”. Головним завданням новоутвореної партії було намагання захистити “[...] руське населення Австрії від його національно налаштованих противників і від убивчого для руської церкви і народності соціалізму [...]”¹⁰. У справах політичних та економічних москвофіли виступали за цілковиту рівноправність для “руського народа”¹¹.

На зламі XIX–XX ст. Східна Галичина була одним із найбільших єврейських осередків Австро-Угорської імперії. Так, згідно з переписом 1890 р., тут проживало 585 453 євреї (у порівнянні з 1880 р. їхня кількість зросла на 13,2 %) ¹². У наступному десятилітті їх природній приріст сягнув 5,7 %, що в абсолютних цифрах становило 33 348 осіб. Відповідно, станом на 1900 р. кількість євреїв у Східній Галичині сягнула 618 801 особу, що складало 12,9 % від усього населення краю (4 735 477 ос.) ¹³. Для порівняння – у Чехії цей показник становив 1,62 % (94 479 ос.), Сілезії – 1,66 % (10 042 ос.), Моравії – 1,99 % (45 324 ос.) ¹⁴. Загалом, станом на 1900 р. в Галичині проживав 811 371 єврей ¹⁵. Разом із тим, дані

⁷ Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина XIX ст. – 1914) / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 32. Львів, 1997. С. 93.

⁸ Мончаловський О. Литературное и политическое “Украинофільство” / Осип Мончаловський. Львовь, 1898. С. 149.

⁹ Мончаловський О. Свята Русь / Осип Мончаловський. 2-е изд. Львовь, 1911. С. 109.

¹⁰ Галичанинъ. Львовь. 1900. 5 (17) января.

¹¹ Там само.

¹² Wasiutyński B. Ludność Żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX / Bohdan Wasiutyński. Warszawa, 1930. S. 91.

¹³ Макарчук С. Етносоціальне розвиток і національні відносини на західно-українських землях в період імперіалізму / Степан Макарчук. Львов, 1983. С. 36.

¹⁴ Materiały do kwestyi żydowskiej w Galicyi / Oprac. Stanisław Gruński. Tabl. I. Lwów, 1910. S. 3.

¹⁵ Podręcznik statystyki Galicyi wydany przez Krajowe biuro statystyczne pod redakcją dr. Tadeusza Pilata. T. VIII, część pierwsza. Lwów, 1908. S. 3.

статистики щодо єврейського населення не є абсолютними, оскільки польська адміністрація Галичини завжди маніпулювала ними¹⁶. Як наслідок, за рахунок євреїв кількість польського (римо-католицького) населення зростала, а українського (греко-католицького) – зменшувалася¹⁷. Щодо соціальної структури єврейського населення, то станом на 1910 р. сільськогосподарською діяльністю займалися 93 471 євреїв, що складало 10,7 % від загальної кількості, промисловістю і ремеслом – 214 184 євреїв (24,6 %), торгівлею і шинкарством – 462 004 євреїв (53,3 %). Кількість військово-службовців та представників вільних професій складала 102 145 євреїв (11,4 %)¹⁸.

У відносинах між москвофілами та галицьким єврейством можна виокремити кілька важливих сюжетів, а саме: москвофільське бачення місця і ролі євреїв у Європі та світі; ставлення москвофілів до економічної діяльності єврейства в Галичині; москвофіли і євреї у суспільно-політичному житті краю; оцінка москвофілами проявів антисемітизму та єврейських погромів.

Перша сюжетна лінія найактивніше відстежувалася москвофілами наприкінці XIX ст. У 1891 р. газета “Галицкая Русь” опублікувала серію статей про становище євреїв в Угорщині, Румунії, Німеччині, Пруссії, Франції, Англії, Туреччині, Корей, США. Автор дописів доводив, що євреї стрімко нарощують економічний потенціал на європейському континенті¹⁹. Мало того, він висловлював переконання, що своїми діями вони намагаються досягнути світового панування²⁰. З огляду на це, москвофіли насторожено зустріли повідомлення про Перший сіоністський конгрес у Базелі 1897 р., що став “парламентарною трибуною світового єврейства”²¹. Як противагу міжнародному об’єднанню євреїв вони пропонували скликати міжнародний форум, на якому необхідно було виробити програму дій для розв’язання єврейського питання²².

У 1898 р. газета “Галичанин” опублікувала нариси з історії єврейського народу, у центрі уваги яких були євреї Німеччини та Франції, де вони, як стверджувалося, накопичивши значні матеріальні ресурси, здобули прихильність князів та імператора. Однак, ця прихильність не поширилася на німецький народ, унаслідок чого спалахнув антисемітизм і євреї були змушені емігрувати на

¹⁶ Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) / Роман Лозинський. Львів, 2005. С. 138–139.

¹⁷ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 372 (Охримович Володимир (1870–1931), адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ. 1885–1931 рр.), оп. 1, спр. 7, арк. 4–8.

¹⁸ Friedman F. Dzieje Żydów w Galicji (1772–1914) / Filip Friedman // Żydzi w Polsce odrodzonej / Pod. red. I. Schipera, A. Tartakowera i A. Hafftki. T. 1. Warszawa, 1933. S. 401.

¹⁹ Галицкая Русь. Львовь. 1891. 28 мая (9 июня); Галичанинъ. Львовь. 1908. 9 (22 марта).

²⁰ Галичанинъ. 1893. 10 (22) січня; 1910. 10 (23) іюня.

²¹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 338 (Крайова сіоністська організація, м. Львів), оп. 1, спр. 148, арк. 3.

²² Галичанинъ. 1897. 24 іюня (6 іюля).

польські землі. Спільно з польськими поміщиками вони досить швидко забезпечили собі прихильність влади і утвердили власне економічне становище, – переконував автор нарису²³.

Заслугує на увагу публікація “Галичанином” статей Ганса Роста під заголовком “Євреї”. У них подано короткий нарис з історії єврейства, висвітлено німецько-єврейські відносини, а також показано процес зміцнення економічних та політичних позицій євреїв, що, на думку автора, спричинилося до виникнення кризових явищ у стосунках між євреями та німцями²⁴.

Цілком зрозуміло, що значну увагу галицькі москвофіли зосередили на становищі євреїв у Російській імперії. Їхня преса часто передруковувала публікації з російських газет на єврейську тематику. Зокрема, 1897 р. “Галичанин” передрукував статтю петроградської газети “Свет” під промовистою назвою “Православные евреи”. У ній наголошувалося, що вирішення єврейського питання в Росії вимагає навернення євреїв на православ’я із збереженням їхньої національної ідентичності²⁵. Аналізуючи допис, москвофіли запевняли, що єврейське питання перебуває у площині релігійного бачення та національної окремішності. Саме в контексті останньої, на їхнє переконання, виник антисемітизм. Продовженням цієї тематики були витяги з газети “Гласность”, де наводились дані про економічне засилля євреїв у Російській імперії. “І не будь тут антисемітизм”, – підсумовували москвофіли²⁶.

Загалом, як константувала москвофільська преса, єврейське питання в Російській імперії набуло значного резонансу, про що свідчило його широке обговорення російським дворянством²⁷. Головні дискусії точилися навколо проблеми правових обмежень євреїв у Росії²⁸. У такій ситуації москвофіли, потакаючи російським антисемітам, виступали за збереження *status quo* щодо російських євреїв. Водночас, вони наголошували на тому, що, незважаючи на доволі складне соціально-економічне становище юдеїв в українських губерніях Російської імперії, єврейська аристократія мешкала в найпрестижніших районах Києва²⁹.

Поряд із цим, москвофільська преса поширювала інформацію про дезертирство євреїв з російської армії. Мало того, москвофіли висміювали військові навички євреїв, зазначаючи, що під час російсько-японської війни з 18 000 єврейських солдатів російської армії приблизно 12 000 потрапили в полон³⁰.

²³ Галичанинъ. 1898. 23 іюля (2 августа), 24 іюля (5 августа).

²⁴ Галичанинъ. 1911. 12 (25) октября, 13 (26) октября, 15 (28) октября, 25 октября (7 ноября), 30 октября (12 ноября), 1 (14) ноября, 2 (15) ноября.

²⁵ Галичанинъ. 1897. 16 (28) января.

²⁶ Галичанинъ. 1898. 24 января (5 февраля).

²⁷ Галицкая Русь. 1891. 2 (14) мая, 4 (16) мая.

²⁸ Галичанинъ. 1911. 23 февраля (8 марта). Приложение къ № 42 и 43, 24 февраля (9 марта), 25 февраля (10 марта).

²⁹ Галичанинъ. 1905. 31 августа (13 сентября).

³⁰ Галичанинъ. 1904. 5 (18) мая, 1906, 23 марта (5 апреля).

Серед інших публікацій заслуговують на увагу повідомлення про єврейську еміграцію з Росії, яку москвофіли оцінювали вкрай негативно, бо вона, на їхнє переконання, могла спричинитися до збільшення чисельності євреїв у Галичині³¹. На цьому тлі парадоксальним виглядає їхня категорична налаштованість проти єврейської еміграції в Палестину³². Правда, вони висловлювали сподівання, що “[...] брат галичанин колись таки очистить свій край від єврейства!”³³.

Загалом, аналізуючи становище євреїв у Європі та світі, москвофіли намагалися витворити з особи єврея образ ворога і в цьому переконати галицьких українців. При цьому вони доводили, що причиною негараздів українського селянина є економічна діяльність євреїв. Власне вона стала предметом їхньої особливої уваги. Невипадково москвофільські лідери постійно наголошували на швидкому збільшенні єврейської земельної власності на галицьких землях і констатували, що найбільше маєтків належало євреям у східній частині краю³⁴. Крім цього, вони наводили дані про зосередження в руках євреїв лісових угідь, зростання єврейської нерухомості у великих містах, зокрема у Львові та в Перемишлі³⁵. Їхню стурбованість також викликала значна кількість єврейських періодичних видань, які могли стати засобом впливу на громадську думку.

Підсумовуючи вищесказане, один із москвофільських лідерів, Осип Марков, відзначав: “[...] вони сьогодні довели до того, що мають у [...] станах галицького суспільства більшість, а в купецтві і промисловості взагалі домінують”³⁶. Така ситуація, на переконання москвофілів, могла негативно позначитись на соціально-економічному та суспільно-політичному становищі українців Галичини.

Причину переваги євреїв у підприємництві та торгівлі москвофіли вбачали у наданні їм громадянських та політичних прав. Показовою у цьому плані є стаття А. Волинця “Євреї в Галичине”, опублікована у “Галичанині” 1896 р. Автор на основі аналізу австрійських реформ 1860-х років дійшов висновку, що вони мали негативні наслідки для населення Галичини, оскільки цілковито відповідали інтересам єврейської спільноти. Як наслідок, швидко зростала єврейська земельна власність на галицьких землях. “Єврей дивиться на землю не як на джерело харчування, а як на джерело збагачення”, – зазначав А. Волинець³⁷. На його думку, поряд із політичною залежністю від польського населення українці потрапили в економічну кабалу від єврейського. “[...] словом, Галичина є, так

³¹ *Галичанин*. 1905. 30 сентября (13 октября).

³² *Червоная Русь*. 1890. 2 (14) мая; *Галичанин*. 1896. 8 (20) марта, 1896. 21 ноября (3 декабря); 1912. 23 июня (6 июля).

³³ *Галичанин*. 1912. 10 (23) января.

³⁴ *Галицкая Русь*. 1892. 21 октября (2 ноября).

³⁵ *Галичанин*. 1898. 11 (23) июля, 1901. 8 (21) апрѣля, 1905. 5 (18) января.

³⁶ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБ НАН України), відділ рукописів, ф. 168 (Марков Осип Андрійович), спр. 11, арк. 5.

³⁷ *Волинець А.* Евреи въ Галичине / А. Волинець // *Галичанин*. 1896. 6 (18) августа. С. 1.

би мовити, новою Палестиною, де євреї відіграють вирішальну роль, володарюючи над християнським населенням поглинають усю його виробничу діяльність, всі соки – сумні, однак неминучі результати єврейської рівноправності”, – підсумовував автор статті³⁸. Відповідно до такої логіки, деякі москвофільські лідери 1898 р. пропонували вважати громадянами Австрії тільки тих євреїв, котрі могли документально довести своє походження від нащадків часів польського короля Казимира III та які під час поділів Речі Посполитої проживали в Галичині і прийняли австрійське громадянство³⁹.

Доповненням публікації А. Волинця став передрук статті німецького публіциста В. Зігеля з газети “*Vaterland*”, у якій він здійснив аналіз економічного становища євреїв Австро-Угорщини. У ній, зокрема, наголошувалося, що внаслідок зосередження в їхніх руках промислових підприємств, фабрик та вугільних копалень, християнам могла загрожувати економічна і політична залежність від юдеїв⁴⁰. Коментуючи висновки В. Зігеля, москвофільська преса відзначала:

[...] ми бажали би, щоби небезпека, яка поширюється зі сторони жидів всієї Австрії загалом, а в нашій Галичині зокрема, звернула на себе загальну увагу і викликала поки ще енергійну оборонну акцію, оскільки інакше поглинаючі хвилі єврейського нашестя позбавлять християнське населення батьківського надбання або ж перетворять його у рабських, бездомних і безпритульних пролетарів⁴¹.

Подібні заклики москвофільські газети містили і після відстеження економічної діяльності євреїв у гірських повітах Галичини, зокрема Станіславівському та Коломийському. Більше того, москвофіли вимагали від влади вжити необхідних заходів, проти “[...] жидівської експлуатації наших горян”⁴². Будучи переконаними, що євреї прагнуть монополізувати ринок спиртних напоїв, вони закликали: “Викорінити з села шкідливий елемент, викорінити євреїв-корчмарів!”⁴³.

На основі аналізу економічної діяльності євреїв, москвофіли доходили висновку, що “[...] нещастям нашого краю було і є “порабощеніє” його жидами. У їхніх руках капітали, а звідси вони й господарі в усіх фінансових інституціях; ціни на сільськогосподарську продукцію залежать від євреїв, оскільки виключно вони торгують тими продуктами, поширюючи при цьому кричущу лихву на збіжжя та тваринництво; багато євреїв стають адвокатами, лікарями і чиновниками, звичайно, за власним етичним кодексом; жиди “втиснулись” у сейм і парламент”⁴⁴. Виходячи з подібних міркувань, москвофільські лідери категорично виступили проти спроб заснувати 1899 р. у Львові єврейський банк для Галичини та Сибіру⁴⁵.

³⁸ *Волинець А.* Евреи въ Галичине / А. Волинець // *Галичанинъ*. 1896. 6 (18) августа. С. 2.

³⁹ *Галичанинъ*. 1898. 4 (16) юля.

⁴⁰ *Галичанинъ*. 1896. 10 (22) ноябрю.

⁴¹ Там само.

⁴² *Галичанинъ*. 1896. 15 (27) ноябрю.

⁴³ *Галичанинъ*. 1910. 28 марта (10 апреля).

⁴⁴ *Галичанинъ*. 1902. 5 (18) октября.

⁴⁵ *Галичанинъ*. 1899. 16 (28) апрѣля.

Варто наголосити, що москвофільські публікації щодо економічних переваг євреїв не завжди відповідали дійсності і легко піддавалися спростуванню. На це вказував 1897 р. дописувач часопису “*Welt*” Йосиф Фельдман. На його переконання, важке економічне становище нижчих верств єврейства робило його предметом маніпуляцій під час виборчих кампаній. Як наслідок, під час виборів євреї за два гульдени виривали з рук селян бюлетені для голосування і знищували їх, а за п’ять гульденів під захистом польських агітаторів влаштовували бійку із селянами та добровільно давали себе арештовувати⁴⁶.

Варто зауважити, що інформацію про євреїв москвофіли подавали таким чином, щоб в очах галичанина їхні дії мали аморальний, а подекуди і антихристиянський характер. Це були дописи про одруження євреїв, помсту за перехід на християнство, призначення на керівні посади, економічне використання селян, лихварську діяльність, забобони, фінансові махінації, невиконання зобов’язань, напади на християн і циган, звинувачення у шпигунстві, суд над рабинами, торгівлю людьми тощо⁴⁷. На підтвердження вище вказаного, 1897 р. “Галичанин” опублікував статтю про краківського єврея Мошка Урбаха, котрий підробляв французький коньяк марки “Мартель”. Москвофіли засуджували такі дії та порівнювали краківських євреїв із львівськими, зазначаючи, що “[...] львівські жиди щодо добросовісності навряд чи поступаються краківським”⁴⁸. У іншому випадку повідомлялося про єврея, котрий видавав себе за священика і збирав кошти серед українських селян на будівництво церкви в Розлучі, а поміж польських – на костел у Роздолі. Об’єктом критики москвофілів у 1900 р. став службовець міністерства закордонних справ Австрії єврей Дукес Дочі, котрий кілька разів змінював віросповідання, що, на їхню думку, компрометувало як міністерство, так і австрійську дипломатію загалом⁴⁹.

Загалом, варто наголосити, що москвофільська критика єврейства носила загальний характер і часто-густо була критикою заради критики. Будь-який єврейський захід завжди викликав у них підозру. Таким було їхнє ставлення до заснованого в 1897 р. у Львові єврейського агентства співаків та драматичних акторів під керівництвом Хаїма Рубіна Францяка. Цій інституції москвофіли одразу пророкували доволі туманну перспективу, оскільки, на їхню думку, артисти навряд чи захочуть співпрацювати з нею⁵⁰. Подібні міркування мали місце і щодо “*Alliance Israelite*”, бо його засновниками були німецькі шляхтичі єврейського походження⁵¹.

⁴⁶ *Галичанин*. 1897. 30 августа (11 сентября).

⁴⁷ *Галичанин*. 1893. 8 (20) января, 5 (17) февраля, 12 (24) марта, 8 (20) цвѣтня, 9 (21) цвѣтня), 8 (20) мая, 6 (18) іюля, 16 (27) іюля, 3 (15) августа, 15 (27) августа, 21 августа (2 сентября), 10 (22) жолтня, 16 (28) листопада; 1896. 1 (13) февраля, 16 (28) февраля, 10 (22) іюля, 31 августа (12 сентября); 1897. 12 (24) марта, 2 (14) мая, 4 (10) іюня, 28 сентября (10 октября); 1898. 25 января (6 февраля), 22 марта (3 апреля), 10 (22) мая.

⁴⁸ *Галичанин*. 1897. 6 (18) февраля.

⁴⁹ *Галичанин*. 1900. 11 (23) января.

⁵⁰ *Галичанин*. 1897. 29 октября (10 ноября).

⁵¹ *Галичанин*. 1902. 27 сентября (10 октября).

Прикладом єврейської аморальності, на переконання москвофілів, був випадок у Варшаві, де в 1897 р. виходили газети: “*Israelit*”, яка пропагувала асиміляцію з поляками, і “*Такфиро*”, що поширювала ідеї хасидизму. Як виявилось після розслідування, проведеного польським часописом “*Prawda*”, редактором обох видань була одна і та ж особа. Разом з тим, за даними москвофільської преси, євреї надавали неправдиву інформацію про власний майновий стан, що забезпечувало їм можливість лікуватися коштом держави⁵².

Окрім економічної діяльності євреїв, москвофіли значну увагу приділяли їхній освіті. Вони постійно публікували дані про чисельність єврейських учнів у гімназіях та реальних школах як в Галичині, так і поза її межами, зокрема в Угорщині, Німеччині та Росії. Так, за їхньою інформацією в Угорщині станом на 1905 р. кількість єврейських дітей у середніх школах складала 58 022 особи⁵³. Проводячи паралелі, москвофільські лідери робили висновок, що швидке зростання чисельності єврейських учнів у школах може мати негативні наслідки для освітнього розвитку українців Галичини⁵⁴. Їхнє занепокоєння також викликав освітній поступ євреїв на Буковині. Взагалі, ситуацію в галицькому шкільництві вони вважали загрозливою, оскільки єврейський сегмент тут демонстрував позитивний приріст. Мало того, москвофіли стверджували, що “[...] із шкіл усунений усілякий слід християнства”⁵⁵. Зважаючи на це, об’єктом їхньої критики стало відкриття 1893 р. у Відні семінарії для підготовки рабинів. Подібним було ставлення москвофілів і щодо навчання євреїв у Львівському університеті, де вони 1905 р. становили 33 % від студентського загалу⁵⁶. Поряд із цим, лідери РНП були змушені визнати, що єврейські учні демонструють вищий рівень успішності порівняно з українськими чи польськими, що було наслідком їхньої підготовки до навчання в хедерах⁵⁷.

Поступове збільшення кількості євреїв у школах та університетах, на переконання москвофілів, могло позбавити можливості християн здобувати професії медиків та правників, бо станом на 1908 р. зі ста австрійських лікарів п’ятдесят чотири були євреями⁵⁸.

Критично ставилися москвофіли і до учителів-євреїв, котрі працювали в загальноосвітніх школах. Таку ситуацію вони вважали неприпустимою з огляду на релігійні та ментальні відмінності між християнами та юдеями.

⁵² *Галичанинъ*. 1897. 19 февраля (3 марта).

⁵³ *Галичанинъ*. 1905. 12 (25) апрѣля.

⁵⁴ *Галичанинъ*. 1897. 11 (23) іюля.

⁵⁵ *Галичанинъ*. 1893. 17 (29) января.

⁵⁶ *Галичанинъ*. 1905. 24 апрѣля (7 мая).

* *Хедер* – єврейська початкова школа, де учні вивчали П’ятикнижжя *Мойсея (Тору)* і *Талмуд*.

⁵⁷ *Галичанинъ*. 1907. 16 (29) марта.

⁵⁸ *Галичанинъ*. 1908. 17 (30) іюля.

Окремий сегмент у відносинах між москвофілами і євреями становить участь останніх у суспільно-політичному житті Галичини. При цьому варто зауважити, що москвофільські ідеологи відкидали будь-яку можливість українсько-єврейського порозуміння. З цього приводу вони заявляли наступне:

Нашою керівницею повинна бути вільна руська думка, однак для її втілення нам не потрібно брати приклад з українофільських радикалів чи єврейсько-руських революціонерів, а необхідно будувати щастя руського народу на самотніх національних основах⁵⁹.

Відкидаючи можливість співпраці з євреями, москвофіли відкрито виступали проти соціал-демократів, стверджуючи, що ідеологами і керманічами цієї політичної сили були євреї⁶⁰. Подібні закиди адресовано і УНДП. Мало того, вони негативно висловлювалися про положення програми націонал-демократів щодо неприпустимості релігійної та расової нетерпимості стосовно юдеїв. У часі виборчих кампаній до Австрійського парламенту і Галицького сейму вістря критики РНП було спрямоване проти радикалів, які співпрацювали з євреями. На їхнє переконання, такий союз пішов на користь виключно євреям, тоді як українці від нього жодних дивідендів не отримали⁶¹. Крім цього, у 1908 р. москвофіли нещадно критикували українських послів Галицького сейму за їхню підтримку єврейського запиту у справі конфіскації поліцією одного з номерів часопису “*Moriah*”⁶².

На особливу увагу заслуговує ставлення РНП до польсько-єврейських взаємин. Її лідери висловлювали переконання, що за допомогою поляків євреї здобули прихильність влади і піднялися на новий, якісно вищий рівень соціально-економічного та суспільно-політичного життя в Галичині. Перші наслідки такої співпраці знайшли свій вияв у масовій зміні єврейських імен на польські, а також у використанні в розмовній мові “польсько-єврейського жаргону”⁶³. У 1896 р. за сприяння єврейських депутатів Бродівського магістрату німецьку гімназію було реорганізовано в польську⁶⁴.

Польсько-єврейська співпраця активно проявилася в політичній площині. Зокрема, 1899 р. було підписано спільний запит двадцяти польських і десяти єврейських депутатів із вимогою притягнути до відповідальності ті газети, які повідомляли про використання євреями християнської крові для приготування кошерної їжі⁶⁵. Подібна ситуація мала місце під час виборчої кампанії 1902 р. до Австрійського парламенту та додаткових виборів до нього 1909 р. Польсько-

⁵⁹ *Галичанинъ*. 1909. 9 (22) январа.

⁶⁰ *Галичанинъ*. 1898. 24 іюля (5 августа); 1909. 23 октябрия (5 ноября), 24 октябрия (6 ноября).

⁶¹ *Галичанинъ*. 1911. 14 (27) апрѣля.

⁶² *Галичанинъ*. 1908. 28 мая (10 июня).

⁶³ *Галичанинъ*. 1897. 18 февраля (2 марта).

⁶⁴ *Галичанинъ*. 1897. 24 января (5 февр.).

⁶⁵ *Галичанинъ*. 1899. 9 (21) октябрия, 21 октябрия (2 ноября).

єврейська співпраця, яку москвофіли називали “унією”, на їхню думку, мала на меті звести до мінімуму українське представництво в законодавчих органах влади⁶⁶.

Підтримку євреям поляки забезпечували активними пропагандистськими заходами. Вони постійно апелювали до громадськості з приводу важкого матеріального становища євреїв у Галичині. Такий підхід викликав обурення москвофілів, які наводили інші дані про економічне становище юдеїв та християн краю. Лідери РНП також намагалися довести хиткість польсько-єврейського порозуміння, звинувачуючи поляків у антисемітизмі. Підставою для цього став погром 1897 р. у м. Ходорові Бібрського повіту, у якому брали участь польські робітники⁶⁷.

Значну увагу москвофіли зосередили на зародженні та розвиткові сіонізму. До нього вони ставилися доволі критично, але вважали більш корисним, ніж асиміляцію євреїв із поляками. На їхню думку, реалізація ідей сіонізму змусить євреїв емігрувати з Галичини. Натомість асиміляція поглибить польсько-єврейський вплив на українське населення⁶⁸. Попри те, москвофільські лідери висловлювали переконання, що галицькі євреї неохоче відгукнуться на пропозицію переселення до Палестини, оскільки:

[...] жиди, мабуть, цілими масами переселились би без жодної сторонньої підтримки і на край світу, якщо б туди переселились маси галицького населення, з яким жидам прекрасно живеться⁶⁹.

Відстежуючи відносини українських партій із сіоністами, москвофіли зазначали, що така співпраця існувала лиш на папері, оскільки українцям вона жодних переваг не принесла. Як наслідок, стверджували лідери РНП, попри здобутки у виборчих перегонах 1907 р. (до парламенту обрано львівського адвоката Генріха Габеля, доцента Празького університету Артура Малера, львівського домовласника Адольфа Штандта – *Н. В.*), у 1911 р. до рейхсрату не пройшов жодний сіоніст⁷⁰.

Окрім міжпартійних взаємин москвофіли, не приховуючи задоволення, аналізували суперечності в єврейській громаді, зокрема між сіоністами, асиміляторами та хасидами. Це, у свою чергу, викликало занепокоєння в польських колах, які побоювалися втратити політичний вплив на євреїв⁷¹.

⁶⁶ *Галичанинъ*. 1906. 17 (30) іюля.

⁶⁷ *Галичанинъ*. 1897. 1 (13) мая.

⁶⁸ *Галичанинъ*. 1902. 8 (21) октябрю.

⁶⁹ *Галичанинъ*. 1896. 5 (17) октябрю.

⁷⁰ *Галичанинъ*. 1907. 22 мая (4 іюня), 27 іюля (9 августа).

⁷¹ *Галичанинъ*. 1904. 14 (27) іюля; 1905. 3 (16) декабрю; 1905. 15 (28) декабрю, 21 декабрю 1905 (3 января 1906); 1906. 25 февраля (10 марта), 23 сентября (6 октябрю), 30 декабрю 1906 (12 января 1907); 1908. 3 (16) мая.

Особливе місце у відносинах москвофілів та галицького єврейства займали прояви антисемітизму та єврейські погроми. Під антисемітизмом вони, перш за все, розуміли бойкот єврейських товарів та юридичних і лікарських послуг⁷². З цього приводу москвофіли заявляли, що в Галичині антисемітизм не набув значного поширення, оскільки “[...] жи́ди користуються впливовим патронатом панів, а останні без них не можуть обійтися”⁷³. Що стосується погромів, то головну їхню причину вони вбачали в економічній діяльності євреїв, низькому освітньому рівні селянства та його важкому матеріальному становищі. На підтвердження цього москвофільські лідери наводили приклад про вчинення селянського самосуду над єврейським землевласником у с. Черногузи на Буковині Маєром Рознером, що відбувся в квітні 1897 р. Причиною фізичної розправи, на їхню думку, була лихварська діяльність М. Рознера, через яку значна частина селян опинилася у край важкому становищі⁷⁴.

Взагалі, москвофіли доволі детально відстежували хроніку єврейських погромів. Серед них привертає увагу конфлікт між євреями та польськими робітниками в м. Ходорові Бібрського повіту в 1897 р. Його головною причиною стали високі ціни на продукти харчування⁷⁵. У цьому ж році мав місце конфлікт між власником корчми та робітниками у с. Долиняни Рогатинського повіту, який переріс у єврейський погром⁷⁶. Тоді ж спалахнули єврейські погроми у Східниці та Тарнові. Резонанс вказаних антиєврейських виступів був настільки значним, що вони стали предметом обговорення на зборах сіоністів у Львові⁷⁷.

Аналізуючи єврейські погроми у Галичині, москвофільські лідери дійшли висновку, що вони виникали в польських селах, а до сутичок з євреями в Східній Галичині, зокрема в Ходорові, Тлустові і Заліщиках, були причетні польські робітники, які працювали на залізниці⁷⁸. Натомість українське населення не брало участі в єврейських погромах, хоча зазнавало більшого економічного гніту з боку євреїв, ніж поляки. З цього приводу один із дописувачів “Галичанина” зазначав, що польські “[...] селяни виступили проти жидів не з корисливою ціллю, а тільки, щоб помститися їм за лихву, за експлуатацію і за розпусту”⁷⁹.

Принагідно відзначимо, що попри антиєврейську налаштованість, москвофіли не закликали населення до застосування фізичної сили для вирішення єврейського питання, однак провину за прояви антисемітизму покладали на євреїв, котрі, на їхнє переконання, спровокували своїми діями міжнаціональне

⁷² Галичанинъ. 1897. 18 (30) апрѣля.

⁷³ Галичанинъ. 1896. 19 сентября (1 октябрия).

⁷⁴ Галичанинъ. 1897. 18 (30) апрѣля.

⁷⁵ Галичанинъ. 1897. 27 марта (8 апрѣля), 16 (28) іюля.

⁷⁶ Галичанинъ. 1897. 2 (14) апрѣля.

⁷⁷ Галичанинъ. 1897. 1 (13) іюля, 16 (28) іюля.

⁷⁸ Галицкая Русь. 1891. 18 (30) октябрия.

⁷⁹ Там само.

протистояння⁸⁰. Інша справа – єврейські погроми в Росії, які вони прагнули виправдовувати. З цього приводу їхня преса відзначала наступне:

Однак, засуджуючи їх (погроми – *Н. В.*), не можна не засвідчити і того незаперечного факту, що вони викликані значною частиною самими жидами, котрі із самого початку погромів в Росії приймали у них визначну, частково керівну участь і своєю зухвалою поведінкою, образою релігійних і патріотичних почуттів, так би мовити, навмисно викликали гнів народних мас⁸¹.

Загалом, відносини між москвофілами і галицьким єврейством наприкінці XIX – початку XX ст. були доволі складними. У ставленні до єврейського населення москвофільські лідери орієнтувалися на царську Росію і йшли у фарватері антисемітських проявів у європейських країнах. Найбільше їхнє невдоволення викликав економічний та освітній поступ галицької єврейської спільноти. На їхнє переконання, це могло стати на заваді національному поступу українців, які щораз більше потрапляли у фінансову залежність від євреїв. Відкидаючи можливість українсько-єврейського порозуміння, москвофіли були категорично налаштовані проти польсько-єврейської співпраці, бо така, на їхнє переконання, могла значно ослабити український табір. Москвофільські лідери вважали неприпустимим силове розв'язання єврейського питання.

**THE MOSCOWPHIL'S ATTITUDE TO THE JEWISH COMMUNITY IN
GALICIA AT THE END OF 19th – BEGINNING OF 20th
(ON THE MATERIALS OF THE MOSCOWPHIL'S PAPERS)**

Nazar VAS'KIV

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Modern and Contemporary History of Foreign Countries
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

The Jewish issue played a very important role in the programs and activities of Galician political parties at the end of XIXth – beginning of XXth century. The leaders of Galician Moscowphils paid a special attention to this issue. Among all Ukrainian political parties the Russian (Rus'ka) national party had the tensest relations with Jews. One of the reasons of their hostility was a Moscowphils' political orientation towards Russian Empire. Taking into consideration the spread of European and Russian anti-Semitism at the end of 19th – beginning of 20th century the Galician Moscowphils rejected the Ukrainian-Jewish cooperation.

Key words: Jewish issue, Jews, Galicia, Moscowphils, Ukrainian-Jewish relations.

⁸⁰ *Галичанинъ*. 1897. 24 іюля (5 августа).

⁸¹ *Галичанинъ*. 1905. 30 октября (12 ноября).

**ОТНОШЕНИЕ МОСКВОФИЛОВ К ЕВРЕЙСКОМУ
СООБЩЕСТВУ ГАЛИЧИНЫ НА РУБЕЖЕ XIX–XX ВЕКОВ
(По материалам москвофильской прессы)**

Назар ВАСЬКИВ

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра новой и новейшей истории зарубежных стран
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

На рубеже XIX–XX вв. еврейский вопрос занимал важное место в программах и деятельности политических партий Галичины. Особое внимание на него обратили лидеры галицких москвофилов. Из всех украинских политических партий наиболее напряженными были отношения с евреями в Русской народной партии. Одной из причин их недоразумения была политическая ориентация москвофилов на царскую Россию. Несмотря на распространение еврейского и русского антисемитизма в конце XIX – начале XX в., галицкие москвофилы исключили возможность украинско-еврейского сотрудничества.

Ключевые слова: еврейский вопрос, евреи, Галичина, москвофилы, украинско-еврейские отношения.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2012

Прийнята до друку 27.02.2013